

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота
магістра

з теми

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ МОВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Виконала: студентка 2 курсу,
групи Ukr1–M18z
спеціальності
014 Середня освіта (Українська мова і
література)

Гвоздик Марія Миколаївна

Керівник: Шеремета Н.П., кандидат
філологічних наук, доцент

Рецензент: Марчишина А.А., доктор
філологічних наук, доцент кафедри
англійської мови

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ**Стор.**

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. МОВНА ЗДАТНІСТЬ – ВИЯВ ПЕРЦЕПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	9
1.1. Мова – суспільно-креативна сила	9
1.2. Національна ментальність як рушій мовотворчості.....	15
1.3. Стереотипи мовної поведінки у ситуації диглосії	23
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	34
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА САМОУТВЕРДЖЕННЯ НАЦІЇ.....	35
2.1. Реалії та перспективи соціолінгвістичних досліджень в Україні	35
2.2. Соціальна стратифікація української мови у ХХ ст.	56
2.3. Українська мова як державна мова незалежної України	72
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

Мовно-культурний фактор, як показує світовий досвід, є вирішальним у становленні національних держав. На відміну від середньовіччя, коли головним принципом цивілізаційного розвитку був конфесійно-релігійний, в модерній історії національних держав поширення однієї мови як загальнонаціонального засобу освіти і творення культури стало найдієвішим чинником об'єднання населення в межах однієї країни.

Ключову роль мови в утворенні національних держав підтверджує абсолютне переважання в Європі країн, об'єднаних однією загальнонаціональною мовою. З 47 європейських країн (якщо рахувати Росію, Закавказзя і Туреччину) своя національна мова є державною (або офіційною) у 41 країні, тобто у 85 % від загальної кількості [47]. В Україні, однак, державницько-патріотичні сили суспільства, домогшись перемоги в боротьбі за утвердження державного статусу української мови в 10-й статті Конституції, не зуміли розробити і впровадити дієву мовно-культурну політику, яка б поєднувала норму обов'язкового вживання української мови в контрольованих державою сферах – в органах управління, судочинстві, в державних закладах освіти, науки, культури, в засобах масової інформації з практикою протегування своєї мови і культури в недержавних сферах суспільного життя. А саме так відбувалося в постколоніальний період мовно-культурне відродження чехів, словаків, угорців, хорватів, латвійців, естонців, фінів та інших народів, яким вдалося здолати розкладові наслідки тривалої асиміляції і побудувати незалежні національні держави. Постання цих держав стало можливим завдяки твердій і послідовній позиції владної еліти в обстоюванні законного права мови титульної нації бути головним засобом загальнонаціонального спілкування, що об'єднує населення в межах своєї країни.

Специфіка української мовної ситуації полягає в тому, що за радянської доби явище спонтанної гібридизації української і російської мов, спричинене викривленою мовною ситуацією, супроводжувалось офіційною

практикою нівеляції самобутніх рис української мови з політичною метою знищення її як незалежного мовного утворення, як формотворчого чинника культури, національної символіки і ментальних кодів.

Відсутність в Україні державної мовно-культурної політики призвела до збереження домінування колишньої загальноімперської мови і консервації стану масової двомовності, «що має асиметричний характер, оскільки, за даними соціолінгвістичного опитування, до білінгвів різного типу належать переважно українці, тоді як мовній поведінці росіян кодові перемикання не властиві» – переконує Л.Масенко [44, 3].

Масова двомовність українців є наслідком тривалого процесу мовно-культурної асиміляції, тимчасовим перехідним містком до російської одномовності та реінтеграції з Росією.

У зв'язку з духовним відродженням України успіх будівництва самостійної держави залежатиме від того, чи вдасться керівній еліті зупинити розкручений маховик русифікації і надати двомовному розвитку країни зворотного напрямку – переорієнтувати нинішню російсько-українську двомовність на поступове зростання групи ситуативних двомовців за рахунок російськомовних одномовців із подальшим "перетіканням" двомовців до україномовних одномовців. Отже, сучасні мовні проблеми необхідно розглядати у зв'язку із суспільними, що і зумовило вибір *теми* нашого магістерського дослідження.

Українську національну ментальність було виокремлено ще у XIX столітті у працях М. Костомарова та І. Нечуя-Левицького, описував український характер і Т. Шевченко. Ці дослідження пізніше були продовжені Д. Чижевським, О. Кульчицьким, Б. Цимбалістим, В. Русанівським, М. Холодним та ін. Усі вони наголошували, що українська ментальність має свої впізнаванні риси, і по-різному прагнули знайти засоби для аналізу національного характеру.

Соціолінгвістичні дослідження в Україні на інституційному рівні були започатковані в другій половині 1980-х років у системі АН УРСР ще в межах

завдань загальносоюзного мовознавства, перед яким у зв'язку з тогочасними широкими громадськими рухами за права національних мов у союзних республіках гостро постала проблема пошуку нових підходів до врегулювання мовних конфліктів.

У незалежній Україні низку праць, що поєднують лінгвістичні й соціологічні методики вивчення мовних явищ, опублікував О. Ткаченко. Окремі теоретичні й методологічні проблеми соціолінгвістики, а також її завдання висвітлено в статтях В. Русанівського.

Загальний опис мовної ситуації України містять дослідження В. Брицина, О. Тараненка, В.Чемеса, Н. Шумарової, регіональні соціолінгвістичні дослідження належать В. Демченкові, Т. Кузнецовій, Ю. Сапліну, білінгвізм у молодіжному середовищі м. Києва досліджувала Т. Бурда-Федорчук, спроба мікросоціолінгвістичного аналізу малої групи належить Н. Шовгун.

Проблеми впровадження державної мови, аналіз діяльності / бездіяльності влади в царині державної мовної політики, необхідність перегляду правописних, термінологічних і лексикографічних норм української мови були у сфері наукових розвідок таких відомих мовознавців, як: І. Вихованця, А. Загнітка, С. Караванського, В. Лизанчука, Л.Масенко, А. Непокупного, В. Німчука, М. Павлюка, О. Пономарева, Я. Радевича-Винницького, О. Сербенської, Л. Ткач, О. Ткаченко, І. Фаріон, І. Ющука та ін.

Актуальність магістерської роботи зумовлена потребою активізації соціолінгвістичних студій мовної ситуації України, впровадження програми державної мовної політики, мовного менеджменту, досліджень особливостей українського менталітету в контексті українських реалій соціальної зумовленості розвитку української літературної мови.

Об'єкт дослідження – узус української мови, його постколоніальна деформованість, закони України, що регламентують мовну політику, матеріали соціологічних та лінгвістичних студій, власні дослідження.

Предмет дослідження – суспільно-комунікативні реалії функціонування української мови, мовний менеджмент в Україні.

Основна **мета** цієї праці – розглянути в соціолінгвістичному ракурсі питання функціонування української літературної мови в аспекті елітарного мислення та масового вжитку, форми її побутування у сьогоденні.

Зазначений напрям дослідження передбачає перенесення акцентів з аналізу мови як замкненої в самій собі системі на комунікативний аспект її функціонування. Тому для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. визначити особливості відтворення української ментальності у мові;
2. з'ясувати соціально-функційне значення суспільно-комунікативних реалій української мови для самоідентифікації нації;
3. схарактеризувати мовну політику, яку провадили країни-завойовники в Україні, виявити її специфіку;
4. окреслити загальну мовну ситуацію країни, визначити демографічну й комунікативну потужність поширених на її території мов;
5. простежити тенденції мовного розвитку сучасної України;
6. визначити перспективи мовно-культурного менеджменту країни.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження**:

Теоретичні методи: історико-генетичний (окреслення змін у мовній політиці України; аналіз особливостей мовної ситуації в Україні та факторів, що їх зумовлюють);

Емпіричні методи: вивчення документальних джерел, що стосуються мовної політики; анкетування (з'ясування комунікативних сфер функціонування мов, їх співвідношення; виявлення ставлення білінгвів до кожної з двох мов, мотивації мовної поведінки); метод анкетного опитування (засновується на висловлюваннях окремих осіб і проводиться задля виявлення найтонших нюансів в думках респондентів); спостереження (підтвердження та

доповнення результатів анкетування, з'ясування суб'єктивного сприймання мовно-культурної ситуації, оцінного ставлення до її розвитку).

Практичне значення магістерської роботи. У роботі представлено аналіз сучасного стану української мови у соціолінгвістичному аспекті, проаналізовано зміни в елітарному мисленні та масовому вжитку української мови, які сталися під тиском російськомовного середовища, що сприятиме вирішенню практичних завдань розширення соціальної бази української мови і повернення їй функціональної повноти. Опис змін у сучасному елітарному мисленні та масовому вжитку української мови, які сталися під тиском російськомовного середовища, доповнить уже накопичену базу важливого матеріалу для майбутніх теоретичних узагальнень, зокрема з проблем білінгвізму, диглосії, змішування мов.

Положення роботи можуть бути застосовані у дослідженнях з української та східнослов'янської соціолінгвістики, а також у лінгводидактиці вищої школи (під час вивчення культури мови, історії української літературної мови, сучасної української літературної мови, у спецкурсах та спецсемінарах з проблем культури мови, становлення української мови як державної).

Апробація роботи. Основні теоретичні положення та практичні результати апробовано на таких конференціях:

1. Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Законодавчі перспективи мовного менеджменту в Україні» (м. Миколаїв, 17 квітня 2019 р.) (тема «Лінгвокраєзнавчий потенціал назв одягу та взуття у подільських говірках»);

2. Звітній науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками НДР у 2018-2019 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 квітня 2019 р.) (тема «Концепція функціонування рідної мови в соціумі»);

3. Всеукраїнській науково-практичній конференції (м. Одеса, листопад 2019) (тема «Мовний менеджмент в Україні: реалії та перспективи»).

Роботу обговорено на засіданні кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огінка (19 листопада 2019 р.).

Структура роботи. Наукове дослідження магістра складається зі списку скорочень, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (77 позицій). Повний обсяг дослідження – 94 с.

ВИСНОВКИ

Поняття мови, нації і держави в сучасному світі є фактично триєдиним цілим, і цей принцип витримав перевірку в різних цивілізаціях протягом багатьох століть.

Основними рисами психічного укладу українця є емоційність, сентименталізм, чутливість та ліризм; панування особистого над загальним (український індивідуалізм), гуманність, толерантність, повага до інших націй, їх культур, що пояснює терпимість до іноземців; індивідуалізм та прагнення до "свободи", яке у певних випадках "веде до самоізолювання, до конфлікту з усім та усіма"; неспокій і рухливість "більш психічні, ніж зовнішні", що в свою чергу сприяє здатності сприймати нове, створює передумови до психічної революції, але ця риса має і негативний вияв – тенденція до протиборства, руйнування, з чим пов'язані криваві сторінки української історії.

Буття українців складалось і існувало у часі у вигляді системи, щодо якої конститутивний фактор зовнішньої причини був суб'єктивно постійним і обов'язковим.

За майже трьохсотп'ятдесятирічне панування Московії над Україною було видано 479 циркулярів, указів, розпоряджень, спрямованих не на захист, а проти української мови, на її знищення. Це призвело до зросійщення, морально-духовного каліцтва мільйонів українців.

Російський уряд усвідомлював політичну вагу мовного питання, тому потребу заборони українського слова в Росії він мотивував тим, що «коли допустити утворення окремої простонародної літератури на українському нарідчї, то це означало б покласти тверду основу для розвитку думки про можливість здійснити, хоча б і в дуже далекій будущині, відірвання України від Росії». Відповідний указ російського імператора відомий нам як Емський, 1876-го року.

Сучасна мовна ситуація в Україні свідчить про втрату мовної стійкості, що є першою фазою руйнації щільно пов'язаного з нею почуття національної

самоідентифікації й національної солідарності, що врешті-решт призводить до занепаду і зникнення навіть великих народів.

До найтипівіших форм *зовнішньої* інформаційної агресії належить масове завезення з Росії в Україну досить дешевих (в порівнянні з вартістю українських) російськомовних газет, журналів, відео- та аудіокaset, заповнення українського ефіру російськими телерадіо-програмами, насичення українського побуту чужоземною (російсько- і англомовною) "масовою культурою" (агресивною, цинічною, насильницькою, порнографічною).

До *внутрішніх* форм агресії належить заснування і видання в Україні дуже великої кількості (в порівнянні до потреб росіян, які є громадянами України) російськомовних газет, журналів, книжок, засилля російськомовних теле- і радіоорганізацій, а також демонстративне ігнорування, зневажання української мови, культури, духовності багатьма працівниками – від найвищих до найнижчих владних структур.

Інституційний (або організований) мовний менеджмент – система заходів держави для врегулювання мовних проблем.

Законодавчий і виконавчий рівень реалізації інституційного мовного менеджменту в 1991–2013 рр. залежав від волі провладних політиків, які змінювалися після перевиборів кожного з президентів України. До першої половини 2012 р. інституційний мовний менеджмент формувався навколо концепту «українська мова як єдина державна». Після прийняття Закону 2012 р. «Про засади державної мовної політики» розвиток мовного менеджменту відбувався щодо концепту «багатокультурність як офіційна українсько-російська двомовність», його реалізація була орієнтована на задоволення потреб лише однієї частини населення. Закон України "Про засади державної мовної політики" (2012р.) катастрофічно погіршив становище української мови.

Не сприяє утвердженню статусу української мови як державної і ратифікована *Європейська хартія регіональних мов і мов меншин* (2003 р.) [20].

Ці документи брали під захист в Україні переважно ті мови, існуванню яких нічого не загрожує.

Аналіз становища української мови в 2019 році засвідчує, що тенденції в мовному просторі України залишаються неоднозначними й суперечливими. Триває зміцнення позицій української мови в освіті, кінопрокаті, книговиданні та на радіо. Разом з тим на телебаченні та в сфері послуг має місце певний регрес, ситуація здрукованими медіа стабільно погана.

Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [21], який був ухвалений у 2019 році, є дієвим інструментом, який має змінити ситуацію на краще. Важливо, щоб закон було повною мірою імplementовано і всі його норми набули чинності в передбачені терміни.

Мовний менеджмент на рівні держави повинен здійснюватися незалежно від програм політиків, які приходять до влади, його завдання – вирішувати мовні проблеми з урахуванням державотворчих функцій української мови і забезпечення мовних прав усіх громадян.

Необхідно розробити і втілювати в життя Концепцію державного мовного будівництва, створювати спеціалізовані інституції для виконання урядових програм мовного розвитку.

Державі необхідна відкрита, а не замаскована мовна політика (концепція, закони, програми, органи, фонди).

Отже, утвердження в незалежній Україні мови найчисленнішого корінного етносу у статусі державної цілком відповідає європейському принципіві мовно-культурного будівництва і є єдиним шляхом консолідації населення і гармонізації міжетнічних стосунків у країні.

Мовний менеджмент має відповідати Конституції України та Європейській хартії і, відповідно, розробити механізм підтримки мовних

практик державною мовою і мовами меншин. Він має зняти постійну напругу в суспільстві через тенденційне вирішення мовних проблем, відсутність підтримки державної мови та мов меншин (крім російської).

Упровадження низки заходів на державному рівні, котрі б забезпечили переорієнтацію мовної поведінки нових поколінь українських громадян, є сьогодні вкрай необхідним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. Українське слово в Приморському краї / Сучасність. 1994. № 7–8. С.156–158.
2. Албул С. Студентів Харкова розстріляли за відмову складати іспити російською мовою / Молодь України. 2000. 28 вересня.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / [пер. з англ. В.Морозов]. Київ: Критика, 2001. 272с.
4. Антонович В. Три національні типи народні. URL: <http://litopys.org.ua/anton/ant03.htm>.
5. Бердяев Н. Русская идея. Москва: “Сварог и К”, 1997. 324с.
6. Біланюк Л. Мовна критика і самовпевненість: ідеологічні впливи на статус мов в Україні / Державність української мови і мовний досвід світу. Матеріали міжнародної конференції. Київ, 2000. С.131–138.
7. Білий Д. Малиновий Клин. Нариси з історії українців Кубані. Київ: Товариство «Україна», 1994. 120 с.
8. Блок М. Апология истории или ремесло историка. Москва: Наука, 1986. 254 с.
9. Болтівець С.І. Мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / Дивослово. 1994. № 7. С. 134–138.
10. Бурда Т.М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.0; НАН України; Інститут української мови. Київ, 2002. 22с.
11. Вусик Г. Л. Мовна політика 20-30 років в Україні та її вплив на розвиток освітньої справи мовами національних меншин / Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 36–40.

12. Голуб Н.Б. До проблеми функціонування української мови як державної / Державність української мови і мовний досвід світу: матеріали Міжнародної конференції. Київ, 2000. С. 146–151.
13. Городенська К. Роль державних і академічних інституцій у випрацюванні мовної політики / Державність української мови і мовний досвід світу : міжнародна конференція, 11–12 травня 2000 р.: тези доп. Київ: ІНВіП, 2000. С. 152–155.
14. Гошовський В. Не треба плутати патріотизм і націоналізм / Голос України. 2004. 12 жовтня.
15. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / пер. с нем. под ред., с предисл. Г.В. Рамишвили. Москва: Прогресс, 1984. 397с.
16. Данеш Фр., Чмейркова С. Экология языка малого народа / Язык – культура – этнос [С.А.Арутюнов, А.Р.Багдасаров, В.Н.Белоусов и др.]. Москва: Наука, 1994. С. 27–39.
17. Дойчер Г. Як рідна мова керує мисленням [пер. з англ.] / gazeta.ua. 14.01.2014. URL: http://gazeta.ua/articles/sogodennya/_yak-ridna-mova-kerue-mislennyam/536180.
18. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66291
19. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
20. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин / Збірка договорів Ради Європи: Українська версія. Київ: Парламентське вид-во, 2000. С.175–197.
21. Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти / Інститут етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій. Київ: Стилос, 2001. 204 с.
22. Жанто Ж.-П. Статистический способ изучения социолингвистической ситуации в г. Минске / Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты,

- перспективы. Мінськ, 1998. С.106.
23. Загнітко А.П. Напрями і тенденції сучасної мовної політики: семантичний і прагматичний аспекти / Державність української мови і мовний досвід світу: матеріали міжнародної конференції. Київ. 2000. С.184.
24. Залізник Г. Мовний конфлікт у столиці в оцінках фахівців / Мовний конфлікт і гармонізація суспільства: матеріали наукової конференції. Київ, 2002. С.107–109.
25. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ: Вид. дім "КМ Академія". 2001. 93 с.
26. Качала Я. Язык и национальная самоидентификация (на примере словацкого национального языка) / Язык – культура – этнос [С.А.Арутюнов, А.Р.Багдасаров, В.Н.Белоусов и др.]. Москва: Наука, 1994. URL: [book.tr200.net>v.php?id=2919503](http://book.tr200.net/v.php?id=2919503).
27. Кияк Т. Державна двомовність – міфи та реальність / Мовознавчі студії: матеріали конференцій. Львів, 2002. С.7–17.
28. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. Київ: Дніпро, 1991. 702с.
29. Костомаров М. Дві руські народності / Твори: В 2-х тт. Київ, 1967. Т.2. С. 64.
30. Кузьменко Ю. Історія української мови в конспектах Юрія Кузьменка: Навчальний посібник. Київ: Університетське видавництво "Пульсари", 2003. 124с.
31. Куліш П. Чого стоїть Шевченко jako поет народній. Лист(III) з хутора / Науково-педагогічна спадщина: Вибрані твори / [упоряд. О. О. Карвченко]. Умань, 2008. С. 50–57. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Kulich/P_Kulich_naukovo-pedahohichna_spadschyna_vybrani_tvory.pdf
32. Лановенко О., Швалб Ю., Кубеліус О. Мовні та соціокультурні чинники консолідації українського суспільства / Україно-російські відносини: гуманітарний вимір. Київ: НІУРВ, 1998. С.46–54.
33. Ленець К. Проблеми мовної культури / Слово. Стиль. Норма: Збірник

- наукових праць, присвячений 65-річчю дня народження доктора філологічних наук, професора С. Я. Єрмоленко. Київ, 2002. С. 40–42.
34. Лизанчук В. В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка : [навч.-метод. посіб.]. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 258 с.
35. Лоза Ю. Україна: Оглядова мапа. Пояснювальний текст. Київ: Мапа лтд, 1994. 45 с.
36. Лозинський Р. М. Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд) : монографія. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Я. Франка, 2008. 502 с.
37. Луценко Н. А. О "новой" украинской школе философии языка / Философия языка: в границах и вне границ. Харьков: Око, 1999. С. 280–302.
38. Луценко Н. А. Семантические парадигмы как источник поэтической образности / Филологические исследования. Донецк, 2000. Вып 1. С. 256–264.
39. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком. Київ: Час, 1998. 255 с.
40. Марєєв Д. А. Джерела соціолінгвістики / Наша освіта. URL: <http://damar.ucoz.ru/publ/8>.
41. Марєєв Д. А. Проблеми соціолінгвістики / Наша освіта. URL: <http://damar.ucoz.ru/publ/8-1-0-43>.
42. Масенко Л. Т. Мова і політика. Київ: Соняшник, 1999. 100 с.
43. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір / [ред. О. Вороніна]. Київ: Вид. дім «КМ. Академія», 2004. 162 с.
44. Масенко Л. Т. Українська мова в соціолінгвістичному аспекті : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01; НАН України. Ін-т укр. мови. Київ, 2005. 39 с.
45. Мовна політика і мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / за ред. Ю. Бестерс Дільгер. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 363 с.
46. Мовний склад населення України у складі різних імперій: Мапа. URL: <http://vsviti.com.ua/ukraine/24073>.
47. Морозова О. Мовне питання як головна передумова формування

- західноукраїнської державності / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. Вип. 18. С. 256-262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2009_18_31
48. Нешименко Г. П. Язык и культура в истории этноса / Язык – культура – этнос [С.А.Арутюнов, А.Р.Багдасаров, В.Н.Белоусов и др.]. Москва: Наука, 1994. URL: [book.tr200.net>v.php?id=2919503](http://book.tr200.net/v.php?id=2919503).
49. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
50. Олексюк М. Трагедія блудного сина: [Я. Галана]: За матеріалами книги “Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції” (К., 1994) / За вільну Україну. Львів, 1995. № 25. 10 лютого. С.2.
51. Перепис населення України 2001 / Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_2001.
52. Погрібний А. Ще раз про "двуязычие" та світовий досвід мовного облаштування / Урок Української. 2001. № 5. С. 63–64.
53. Про результати аналізу стану виконання Комплексних заходів із всебічного розвитку української мови, планування та використання коштів Державного бюджету України на їх впровадження. Київ: Рахункова палата України, 2003. Випуск 23. 51 с.
54. Розпорядження «Про призначення Монахової Т. В. Уповноваженим із захисту державної мови». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-priznachennya-monahovoji-t-v-u-a1136r>.
55. "Русалка Дністрова". Документи і матеріали / [упоряд. Ф. І. Стеблій, О.А.Купчинський, Я. Й. Грицак, В. І. Парубій, О. А. Полянський]. Київ, 543 с.
56. Селігей П. О. Питоме і чуже в українській термінології: гармонія чи конфлікт? / Вісник НАН України. 2007. № 9. С. 20–28.

57. Слабошпицький М. Алчевські / Дивослово. 2003. № 3. С. 7–11.
58. Соціолінгвістика / Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>.
59. Старовойт І. С. Західноєвропейська та українська ментальності: збіг і своєрідності. Філософсько-історичний аналіз : автореф. дис. ... д-ра. філос. наук : 09.00.03; НАН України, Ін-т філософії. Київ, 1997. 31 с.
60. Субтельний О. Україна: Історія / [пер. з англ. Ю.І.Шевчука; вст. ст. С.В.Кульчицького]. 2-е вид. Київ: Либідь, 1992. 512 с.
61. Тищенко К. Балтійський досвід мовного будівництва / Урок української. 2000. №8. С. 51.
62. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерел / Мовознавство. 1990. №4. С. 14–18.
63. Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.
64. Українська мова: енциклопедія / [редкол. : Русанівський В., Татаренко О. та ін.]. Київ: Укр. енцикл., 2000. 752 с.
65. Українська мова домінує в освіті, кінопрокаті, книговидавництві та радіо, але здає позиції на телебаченні й у сфері послуг / Рух добровольців «Простір свободи». 08.11.2019. URL: <http://www.dobrovol.org/article/358/>
66. Фаріон І. Мова – краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в XI – середині XIX ст.: Монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. 212 с.
67. Храмова В. До проблеми української ментальності / Українська душа. Київ: Фенікс, 1992. С. 3–35.
68. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Українська душа. Київ: Фенікс, 1992. С. 66-96.

- 69.Чемерис С. Мовне роздоріжжя Києва: опитування і висновки перед розглядом Закону 5670-д / Рубрика. 22 Кві 2019. URL: <https://rubryka.com/blog/movne-rozdorizhzhya-kyiv/>.
- 70.Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ: Обрій, 1992. 230 с.
- 71.Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. Київ: Наукова думка, 1969. 256 с.
- 72.Шеремета Н.П. Культура української мови: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зворейко Д.Г., 2012. 264 с.
- 73.Fishman J. A. *Advances in Language Planning*. Hague: Mouton, 1974.
- 74.Jernudd B. H. *Individual discourse management / Lectures on Language Problems*. Delhi: Bahri Publications. The fifth lecture, 1991. P. 64–68. URL: http://languagemanagement.ff.cuni.cz/system/files/documents/jernudd_lecture05.pdf.
- 75.Nekvapil J. *From language planning to language management: J. V. Neustupny's Heritage*. Hokkaido university, 2012. P. 1–21 URL: http://languagemanagement.ff.cuni.cz/system/files/documents/nekvapil_from-LPto-LM_sapporo.pdf.
- 76.Rubin J., Jernudd B. *Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1971.
- 77.Spolsky B. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. URL: <http://www.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=nKJwKIBfGYoC&oi=fnd&pg=PR1&dq=.Spolsky+Bernard&ots=AwX2kYasZb&sig=T3zOWuzomc4tQkEnoR>.